

Poľsko-slovenská administratíva farnosti Spišského Zamaguria (Spišského dekanátu a Nedeckého dištriktu) v rokoch 1939–1948¹

Abstract

The Polish-Slovak Parish Administration of Spišské Zamagurie (Spiš Deanery and Nedecký District) 1939–1948

The Slovak aggression on Poland in September 1939 had led to an incorporation of 14 villages situated in Upper Spiš, the so called Zamagurie, into the Slovak state. The parishes which were situated on this territory (functioning as the Spiš Deanery in the Polish Church administration) had passed to the jurisdiction of the Spiš bishop, having previously been excluded from subordination to the Krakow archbishop. Six Polish priests had remained on their posts until April 1940. The priestly services performed by them caused numerous legal problems. An example of such problems may be the provisions of the personal marriage law which remained in force in Slovakia, particularly as regards the civil-legal effectiveness of the marriages contracted before Polish priests; in view of these provisions, such marriages were considered invalid, unless the priest had taken an oath of allegiance to the Slovak state. The situation of the Polish priests had led to arguments between the bishop metropolitan of Krakow Adam Sapieha and the Slovak church hierarchs or else the Slovak lay authorities. Contrary to the widespread

¹ Osemnásť farností Spišského Zamaguria patrilo odjakživa do Dunajeckého dištriktu (*Districtus Dunavicensis*). V roku 1872 bol rozdelený na: Dištrikt Staroveský (*Districtus Ó-falvensis*) a Dištrikt Nedecký (*Districtus Nedecensis*). Každý z nich pozostával z deviatich farností. V dôsledku hraničných zmien v Európe po 1. svetovej vojne, včítane hraníc medzi Poľskom a Československom, sa stal celý nedecký dištrikt súčasťou Krakovskej arcidiecézy. Krakovský *Elenchus* ho dôsledne evidoval ako Dekanát Spišský (*Dekanat Spiski*). Spišský dekanát zväčšil svoje územie v roku 1926 pripojením, arcibiskupom S. A. Sapiehom, do pôvodných deviatich spišských farností troch farností Podhalia (Bukowina, Harkłowa, Maniowy), čím počet jeho farníkov narástol z 8.660 (v roku 1925) do 20.137 (v roku 1926). Zmeny poľsko-slovenskej hranice v septembri 1939 sa dotkli aj cirkevnej administratívy spišského dekanátu: tri farnosti Podhalia ostali v Poľsku; desať farností nedeckého dištriktu (deväť pôvodných a Veľká Franková) sa vrátilo do Spišskej diecézy. Obnovený v roku 1945 Spišský dekanát bol, ako súčasť Krakovskej arcidiecézy, totožný s pôvodným nedeckým dištriktom, keďže nezahŕňal Veľkú Frankovú, a tri farnosti (Bukowina, Harkłowa, Maniowy) bývalého Spišského dekanátu z obdobia 1926–1939.

Za informáciu o rozdelení dunajeckého dištriktu ďakujem dr. Františkovi Žižčákovi a prof. Jozefovi Šimončíčovi.

opinion to be found in Polish research as well as in the popular opinion, the Polish priests who had been deprived of their parishes were not at all mistreated. They returned to the General Gouvernement or else were also placed in Slovak monasteries. Repressions directed against Polish priests concerned above all their negative attitude towards the Slovak state and the local population. In the years 1940–1945, it was the Slovak priests who were in charge of the Spiš parishes. After Upper Spiš had been taken over by the Polish army, the Slovaks, including the priests, were subjected to repressions. The example of priest Franciszek Móś who, following a few months spent in custody, was subsequently expelled from Poland, is not an isolated case. By the end of 1945, the Slovak priests had left the territories which were taken over by Poland. After taking over the recovered parishes, the Polish priests discriminated against Slovak parishioners, among other by making it difficult for them to perform the religious rites in the Slovak language. Such conduct was the cause of the complaint lodged by the Consul General of Czechoslovakia with the Polish authorities. The attitude of the Polish priests was on the whole accepted by the Polish church hierarchy, including the bishop metropolitan Adam Sapieha.

Key words: Spiš, Zamagurie, Spiš Deanery, Second World War, Adam Sapieha, Polish-Slovak relations, Catholic Church

Słowa klucze: Spisz, Zamagurie, dekanat spiski, druga wojna światowa, Adam Sapieha, stosunki polsko-słowackie, Kościół katolicki

V rokoch 1926–1939 spišský dekanát pozostával z dvanástich farností, v tom čísle z deviatich spišských a troch podhaľských. Ich farármi, resp. administrátormi, boli – až na jednu výnimku – poľskí kňazi, ktorých mená sú uvedené v tabuľke 1. Údaje sa týkajú roku 1939 do zmeny hranice v septembri.

Tabuľka 1. Zoznam farárov (administrátorov) spišského dekanátu do zmeny poľsko-slovenskej hranice v septembri 1939. Prameň: *Elenchus venerabilis cleri Archidioeceseos Cracoviensis pro Anno Domini 1939*. Cracoviae 1939, s. 125–129 (EVC)

Parafie											
Bukowina	Frydman	Harkłowa	Jurgów	Kacwin	Krempachy	Łapsze Niżne	Łapsze Wyżne	Maniowy	Niedzica	Nowa Biała	Trybsz
Blasius Laciak	Josephus Pitorak	Albinus Marszałek	Antonius Sikora	Josephus Świstek	Franciscus Mos	Stanislaus Wciślak	Stanislaus Wciślak	Joannes Chrobakiewicz	Antonius Haczek	Franciscus Mos	Joannes Gullielmus

Územné a personálne zmeny nastali na začiatku septembra 1939, v súvislosti so zmenou poľsko-slovenských hraníc. V dňoch prvého až tretieho septembra 1939 Slovenská republika inkorporovala 14 obcí spišského Zamaguria, ktoré pripadli Poľsku v lete 1920, ako aj dve obce, Javorinu a Lesnicu, zabraté Poľskom v jeseni 1938. Túto novú faktickú hranicu zlegalizoval neskôr ústavný zákon č. 325/39 Sl.z. z 22. decembra 1939 o in-

korporácii územia, ktoré po roku 1918 bolo pripojené k bývalej Poľskej republike². Na základe komplikovaných diplomatických vyjednávaní, ktoré nedávno opísal doc. Ivan Chalupecký³, sa spišskému biskupovi podarilo získať cirkevnú jurisdikciu – aj pri razantnej opozícii kardinála Sapiehu – najprv, 17. septembra 1939, nad farnosťami ukoristenými Poľskom po Mníchove, a potom, 22. septembra 1939, nad deviatimi farnosťami bývalého spišského dekanátu. Do času získania biskupom Jánom Vojtaššákom cirkevnej jurisdikcie výlučná právomoc prislúchala krakovskému ústrediu. Personálne zmeny v cirkevnej administratíve spišského Zamaguria nenastali okamžite po zmene jurisdikcie.

Toto znamenalo, že v období od 1. septembra 1939 do apríla 1940 v deviatich zamagurských farnostiach pôsobili naďalej šiesti poľskí kňazi. Krakovský *Elenchus* na rok 1939 uvádza tieto mená administrátorov zamagurských farností: Josephus Pitorak (Frydman), Antonius Sikora (Jurgów), Josephus Świstek (Kacwin), Franciscus Mos (Krempachy, Nowa Biała), Stanislaus Wciślak (Łapsze Niżne, Łapsze Wyżne), Antonius Haczek (Niedzica), Joanes Gullielmus (Trybsz)⁴. V dvoch farnostiach (Krempachy a Nowa Biała) administroval, ako doposiaľ, len jeden slovenský dušpastier, tribšský rodák František Móš⁵.

Jurgovský rodák, kňaz Jozef Vojtas (1906–1977), počas 2. svetovej vojny dekan nedeckého dištriktu, uvádza v svojich spomienkach čiastočne odlišné – ešte v roku 1939 – mená poľských kňazov a farností, ktorými administrovali: Jozef Długopolsky (Fridman), Jan Wilhelm (Tribš), Jozef Pitorak (Vyšné Lapše), Anton Sikora (Jurgov), Stanislaw Wciślak (Nižné Lapše), Jozef Świstek (Nedeca), Aleksander Romer (Kacvín)⁶.

Citované rozdiely v nacionáliách poľských administrátorov sú výsledkom rôzneho času vzniku prameňov. Zdá sa totiž, že krakovský *Elenchus* vyšiel tlačou v prvej polovici roku 1939, kým dekan Vojtas sa odvoláva na udalosti zo septembra 1939. Je preto jasné, že medzičasom krakovský kardinál iste previedol určité personálne zmeny v administratíve spišského dekanátu.

Už od začiatku septembra 1939 bol bývalý spišský dekanát, v jeho hraniciach do roku 1926, takmer totožný s nedeckým dištriktom, ako ho popisuje spišský *Schematismus* z roku 1940. Jediný rozdiel spočíval v tom, že do nedeckého dištriktu pribudla desiatá farnosť, a to Veľká Franková. Tri podhaľské farnosti, a dve filiálky, pripojené k spišské-

² Slovenský zákonodarca sa nevyvaroval omylu v titule i v § 1 decembrového ústavného zákona, keďže v prechodnom období (od počiatku novembra 1918 do polovice augusta 1920) uvedené územia nepatriли Poľsku ani *de iure*, ani *de facto*. (Por. J. Ciągwa, *Slovenský právny systém na severnom Spiši v rokoch 1939–1945* [in:] *Terra Scepusiensis. Stav bádania o dejinách Spiša. Stan badań nad dziejami Spiszu*. Levoča–Wrocław 2003, s. 927.

³ I. Chalupecký, *Jurisdikčné vzťahy medzi Spišským biskupstvom a Krakovským arcibiskupstvom na územiach odstúpených v rokoch 1920 a 1938 Poľsku* [in:] I. Chalupecký, *Biskup Ján Vojtaššák. K jeho verejnej a politickej činnosti*, Ružomberok 2009, s. 113–123.

⁴ *Elenchus venerabilis cleri Archidioeceseos Cracoviensis (1939, 1940, 1944)* (ďalej: EVC), s. 125–130.

⁵ J. Ciągwa, M. Majeriková-Molitoris, *Slovenský kňaz z Tribša František Móš* [in:] *Z minulosti Spiša XIX.*, Levoča 2011, s. 31–41.

⁶ J. Vojtas, *Osvedčenie*, V Ľubici 14. októbra 1966, s. 2. Dokument publikoval – ako prvý – *in extenso* M. Garek (*Horná Orava a severný Spiš v rokoch 1945–1947* [in:] *Almanach Slováci v Poľsku. XI.*, Krakov, 2007, s. 234–240. Spomenutý prameň citujem tiež v mojej štúdií J. Ciągwa, *Kościół Krakowski a prawa językowe mniejszości słowackiej na Spiszu w latach 1920–2005* [in:] *Cuius regio, eius religio*, Lublin 2008, s. 267–298).

Číslovanie stran *Osvedčenia* som prevzal z publikácie M. Gareka.

mu dekanátu v roku 1926, ostali v dôsledku zmeny hraníc, v Generálnom gubernáte, teda mimo územia Slovenskej republiky. Odpojenie poľských farností od nedeckého dištriktu bolo dôsledkom novej slovensko-poľskej hranice, a v žiadnom prípade nie administratívnych úkonov spišského biskupa.

Vyššie spomenuté údaje (nacionálne kňazov a názvy farností, ktoré administrovali) prezentuje tabuľka 2.

Tabuľka 2. Zoznam farárov (administrátorov) Spišského dekanátu a Nedeckého dištriktu v rokoch 1939, 1940 a 1944

Roky	Farnosti									
	Fridman	Jurgov	Kacvín	Krempachy	Nedeca	Nížné Lapše	Nová Belá	Tribš	Veľká Franková	Výšné Lapše
1939*	Josephus Pitorak	Antonius Sikora	Josephus Swistek	Franciscus Moš	Antonius Haczek	Stanislaus Wciślak	Franciscus Mos	Joannes Gullielmus	Josephus Vojtas	Stanislaus Wciślak
1939**	Josephus Długopolski	Antonius Sikora	Alexander Romer	Franciscus Moš	Josephus Šwistek	Stanislaus Wciślak	Franciscus Mos	Joannes Gullielmus	Josephus Vojtas	Josephus Pitorak
1940***	Josephus Długopolski	Antonius Sykora	Alexander Romer	Franciscus Moš	Josephus Šwistek	Stanislaus Wciślak	Franciscus Moš	Josephus Gonsorčik	Josephus Vojtas	Josephus Pitorak
1944****	Josephus Farbanik	Antonius Bakesz	Ignatius Lihosith	Vacat *****	Michael Kubičiar	Simon Záhora	Franciscus Moš	Joannes Kubičár	Josephus Vojtas	Joannes Ovšonka

Pramene:

* EVC, s. 125–130;

** J. Vojtas, *Osvedčenie*, s. 235;

*** *Schematismus Almae Dioecesis Scepusiensis pro Anno a Christo nato MCMXL. Ab erecta Sede Episcopali 164. 1940*, s. 50–54. (ďalej: *Schematismus*). Vydaný na začiatku roku 1940 *Schematismus* neuvádza mená slovenských dušpastierov, lebo títo boli disponovaní spišským biskupom až po 30. apríli 1940, keď poľskí kňazi už nemali jurisdikciu na farách nedeckého dištriktu. V rokoch 1941, 1942, 1943 *Schematismy* neboli vydané;

**** *Schematismus*, 1944 Tipis Lev Ružomberokensis, s. 88–95;

***** Úplný text: *Parochus vacat (procuratur per Adstorem Nova Belaensem). Schematismus*, 1944, Tipis Lev Ružomberokensis, s. 91.

Poľskí kňazi v nedeckom dištrikte v rokoch 1939–1940

Po zmene štátnej hranice v septembri 1939 ostali na spišských farách šiesti, vyššie spomínaní poľskí kňazi.

Keďže v novom štáte bolo treba sa vrátiť k slovenčine v kázňach i vo vyučovaní náboženstva, Vojtaššák ich vyzval, či sú ochotní splniť podmienky, ktoré im dal pre ich ďalšie pôsobenie na týchto farách: 1. či sú ochotní postupne sa naučiť slovensky, aby mohli po slovensky kázať a učiť, 2. či sú ochotní zložiť sľub vernosti štátu, aby mohli právoplatne sobášiť slovenských občanov, 3. či sa chcú inkardovať do spišskej diecézy⁷.

Biskupská výzva mala podobu dotazníka, ktorý tu žiaľ nemôžeme uverejniť⁸.

Mimoriadne dôležitá bola otázka, formulovaná v bode číslo 2, t.j. či sú kňazi ochotní zložiť sľub vernosti štátu, aby mohli právoplatne sobášiť slovenských občanov. Takto formulovaná otázka úzko súvisí s právnou úpravou osobného manželského práva Slovenskej republiky. Zákomom číslo 1/1939 Slovenský snem recipoval všetky normy uhorského práva, v tom čísle aj zákonný článok číslo XXXI/1894 o manželskom osobnom práve, ktorý stanovil o výlučne civilnej (štátnej) forme sobáša. Avšak slovenské zákonodarstvo zaviedlo aj fakultatívny (konfesný) spôsob uzavretia sobáša. Manželstvo riadne uzavreté pred duchovným bolo platné aj pred štátom. Farské úrady vtedy museli zápisnice o uzavretí manželstva i s dokladmi posilať na notárske úrady a tieto ich ešte potom posielali na kontrolu Okresným úradom.

Slovenský manželský zákon však jednoznačne stanovil, že manželstvá uzavierané pred duchovnými, ktorí sú cudzími štátnymi občanmi, nie sú platné. V prípise z polovice roku 1940, zaslanom Biskupskému úradu v Spišskej Kapitule, Ministerstvo vnútra oznamovalo, že manželstvá uzavierané pred poľskými kňazmi na prinavrátanom území, zo štátneho ohľadu, nie sú platné. A práve to bolo príčinou vzniku biskupského dotazníka.

V dôsledku vzniknutého problému Ministerstvo vnútra žiadalo v spomínanom prípise, aby kňazi zo Spiša a Oravy, ktorí nemajú slovenské štátne občianstvo, si podali žiadosť na jeho získanie. Ich žiadosti malo byť vyhovené.

Po porade s krakovským arcibiskupom, ktorý svojich kňazov vyzval k pasívnej rezistencii, odpovedi *sacerdotum* zneli záporne. Monitorovanie Úradom štátnej bezpečnosti a Ministerstvom vnútra protištátnych aktivít poľských kňazov, skončilo tak, že biskup Ján Vojtaššák k 30. aprílu 1940 poľským kňazom „odobral jurisdikciu, a požiadal ich, aby svoje miesta uvoľnili“⁹. Medzičasom sa dvaja kňazi, Jozef Pitorak a Alexander

⁷ I. Chalupecký, *Jurisdikčné vzťahy...*, s. 118–119; J. Vojtas, *Osvedčenie...*, s. 237. Pavol Matula uvádza zoznam piatich, z celkového počtu jedenástich, otázok biskupského dotazníka. (P. Matula, *Cirkev a začiatky reslovakizácie na severnom Spiši a Orave po ich pripojení k Slovenskej republike v roku 1939* “Dejiny, Internetový Časopis Inštitútu História FF PU v Prešove” 2007, R. 2, s. 80). Je však evidentné, že rozhodnutie biskupa vo veci jurisdikcie bolo závislé najmä od odpovede na 3 (I. Chalupecký), 4 (J. Vojtas), či 5 (P. Matula) otázok dotazníka.

⁸ Jeden exemplár dotazníka sme našli v Archíve Krakovskej Kniežacej Metropolitnej Kúrie, vo fonde *Spisz – Orawa w latach 1918–1948*. Fond je zatiaľ bez paginácie a bol nedávno určený na spracovanie, a preto riaditeľ archívu prof. Urban zamietol moju prosbu o sprístupnenie prameňa.

⁹ I. Chalupecký, *Jurisdikčné vzťahy...*, s. 119. Porovnaj tiež: A. Bielovodský, *Severné hranice Slovenska*, Bratislava 1944, s. 141; J. Vojtas, *Osvedčenie...*, s. 237–238.

Romer¹⁰, vrátili do krakovskej arcidiecézy. Jánovi Wilhelmovi (Gullielmusovi) spišský biskup vybavil miesto v kláštore v Trenčíne, Anton Sikora administroval do 14. novembra 1940 jurgovskú faru, kým ďalší traja kňazi – Józef Świstek, Józef Długopolski a Stanisław Wciślak – keďže chceli ostať na Slovensku, boli umiestnení v kláštoroch v Spišskom Štvrtku, v Sabinove a v Bardejove.

Netypický bol osud bývalého tribšského administrátora, narodeného na Hornom Sliezsku, v meste Königshütte (poľ. Królewska Huta), v jednej z troch častí neskoršieho veľkého Chorzowa – Jana Wilhelma (Gullielmusa). Zbavený jurisdikcie sa zdržieval v Tribši ako súkromná osoba v čase, keď tribšskú farnosť spravoval už slovenský kňaz, Jozef Gonsorčík, narodený v 1915 roku v East Douglas, v americkom štáte Massachusetts¹¹.

Dňa 7. februára 1940 Jan Wilhelm písal Kniežacej Metropolitnej Kúrii v Krakove: „Jestem zmuszony stosunkami panującymi tutaj w Trybszu przez Słowaków tak duchownych jak też i świeckich, że muszę usunąć się z Trybsza do Załucznego [...]; dalšie życie dla polskiego księdza w Trybszu jest absolutnie niemożliwe“¹². Je možné, že tribšský sacerdos takto reagoval na list farníkov, poslaný 15. októbra 1939 na Spišskú Kapitulu, v ktorom sa sťažujú na polonizačné aktivity Wilhelma za Poľska, ako aj na to, že aj teraz „Pán farár ďalej sa modlí po poľsky. Ľudia sa nad tým pohoršujú [...]“¹³.

Situácia kňaza Wilhelma sa komplikovala navyše tým, že odpoveď krakovskej Kúrie na list, v ktorom žiadal preloženie do Załucznego, resp. do Odrowąza, bola záporná¹⁴. Núdzovým východiskom ostával už len kláštor sestričiek v Trenčíne¹⁵.

Je nespornou zásluhou biskupa Jána Vojtašáka, že poľským kňazom zabezpečil nielen umiestnenie v kláštoroch, ale že „bolo postarané o ich celé zaopatrenie, dostávali omšové štipendiá a so svojim majetkom mohli slobodne disponovať“¹⁶. Kňazi boli ako učitelia náboženstva platení z prostriedkov Ministerstva školstva. To im poukazovalo aj kongruu. Keďže poľskí kňazi svoje farnosti na biskupovu výzvu neopustili, ani nepožiadali o slovenské štátne občianstvo, upozornilo na to v máji 1941 biskupa Ministerstvo školstva s tým, že uvedení kňazi nemajú nárok na zápočet rokov pre kongruu. Ako odpo-

¹⁰ J. Vojtas, *Osvedčenie...*, s. 237. Podľa osobného spisu kňaza Jozefa Pitoraka (1899–1976), rodák z Tatranskej Bukoviny bol v rokoch 1930–1931 administrátorom Kacvína, od decembra 1937 do apríla 1939 Fridmana a od apríla 1939 do júla 1940 Vyšných Lapš. Krátko na to bol už v Generálnom gubernáte, kde od septembra do augusta 1940 pôsobil ako rektor kostola v Brzegach. (Archiwum Kurii Metropolitarnej w Krakowie, Pers. A 1256, [ďalej: AKMKr.] Ks. Pitorak Józef. Wykaz zajmowanych stanowisk kościelnych). Prameň bez paginácie. Záznamy v osobnom spise kňaza Alexandra Romera dosvedčujú, že od apríla do decembra 1939 administroval kacvínsku farnosť. Spis ďalej uvádza, že od 14. apríla 1942 do augusta 1950 administroval farnosť Sunka, neďaleko Krzeszowic. Nedá sa určiť, čo robil v období od decembra 1939 do júla 1942. V každom prípade je isté, že po získaní biskupom Vojtaššákom jurisdikcie na prinavrátených územiach Spiša a Oravy sa od konca 1939 nezdržieval na teritóriu Slovenskej republiky (AKMKr., Pers. A 1495, Ks. Romer Alexander, Wykaz zajmowanych stanowisk kościelnych). Prameň bez paginácie.

¹¹ *Schematismus*, 1944, s. 148.

¹² AKMKr., APA 314/II (Trybsz).

¹³ P. Matula, *Cirkev...*, s. 81.

¹⁴ AKMKr., APA 314/II (Trybsz). Odpoveď Kúrie (zn. L. 252/40) bola Janovi Wilhelmovi doručená prostredníctvom novotarského kňaza kanonika dr. Franciszka Karabutu, o čo prosil Wilhelm vo svojom liste zo 7. februára 1940.

¹⁵ „Medzitým z Tribša odišiel poľský kňaz dp. Ján Wilhelm za duchovného ku sestričkám, myslím do Trenčína“ (J. Vojtas, *Osvedčenie...*, s. 238).

¹⁶ P. Vojtas, *Osvedčenie...*, s. 238.

veď na to požiadal biskup Wojtaššák Ministerstvo školstva 23. mája 1941, aby im napriek tomu poukazovalo plnú kongruu¹⁷.

Zo správy biskupa Wojtaššáka, ktorú poslal na Ministerstvo vnútra vieme, že trojica poľských kňazov, a to Długopolski, Świsstek a Wciślak, prichádzala sústavne na návštevy na svoje bývalé fary, kde u poľských rodín, ktoré sa práve počas vojny prisťahovali z Haliče, robili protislovenskú politiku. Keďže sa toto politizovanie dostalo do uší štátnych orgánov, bola v lete 1942 celá trojica vykázaná z územia Slovenskej republiky¹⁸.

V poľskej vedeckej, ale aj populárnej a novinárskej spisbe pretrvávajú, so záľubou opakovaný a šírený, názor o prenasledovaní, orgánmi politickej moci Slovenskej republiky, ako aj o nepriaznivom postoji slovenského duchovenstva a farníkov, voči šiestim poľským kňazom, ktorých zmena politickej hranice zastihla v ich doterajších miestach pôsobenia.

Začalo to článkom, ktorý napísal frekventant študentského letného vedeckého tábora Józef Zieliński¹⁹. Niektoré tvrdenia študenta nekriticky prevzal kňaz Stanisław Dobrzanowski²⁰ a Julian Kowalczyk²¹. Józef Zieliński napríklad píše: „Księża spiscy zostali zamknięci w klasztorze w Spišskym Śtvrtku, księża orawscy w Bardyjowie“²². Takmer identickú formuláciu používa Dobrzanowski: „Księży ze Spisza osadzono razem w klasztorze w Spiskim Śtvrtku, a księży orawskich w Bardyjowie“²³ a Kowalczyk: „Spiscy księża zostali zamknięci w klasztorze w Spiskim Czwartku“²⁴. Už teraz treba upozorniť na omyl citovaných autorov, lebo z troch spišských kňazov bol v Spišskom Śtvrtku len Józef Świsstek, kým Stanisław Wciślak sa zdržiaval v Bardejove a Józef Długopolski v Sabinove. Marian Pukański neprávom pisał, že „W lipcu 1940 r. ks. Józef Świsstek został internowany... i przetrzymywany w klasztorze oo Franciszkanów w Spiskim Czwartku“²⁵.

Výrazné nepochopenie situácie, ktoré ju vykresľuje v negatívnom svetle, tkvie v slovách „osadzić“²⁶ a „zamknąć“²⁷, ktoré znamenajú o.i. uväzniť²⁸. Teda veta „polscy księża zostali zamknięci w klasztorach“ je v zjavnom rozpore so skutočnosťou, že sa

¹⁷ I. Chalupický, *Jurisdikčné vzťahy...*, s. 119–120.

¹⁸ J. Wojtas, *Osvedčenie...*, s. 238. „Štátne úrady ich vykázali zo slovenského územia, keďže sa častejšie javovali v pohraničných farnostiach a tam sa nelojálne zachovali“. (A. Bielovodský, *Severné...*, s. 141).

¹⁹ J. Zieliński, *Spisz i Orawa w latach 1918–1945* [w:] *Podhale w czasie okupacji 1939–1945*, red. J. Berghauzen, Warszawa 1977, s. 107–126.

²⁰ S. Dobrzanowski, *Archidiecezja krakowska podczas okupacji niemieckiej 1939–1945* [w:] *Księga Sapiieżynska*, t. 1, red. R.M. Zawadzki, Kraków 1982, s. 445 a 456–458.

²¹ J. Kowalczyk, *Spisz podczas II wojny światowej i w pierwszych latach powojennych* [w:] *Terra Scepusiensis...*, s. 912.

²² J. Zieliński, *Spisz...*, s. 116–117.

²³ S. Dobrzanowski, *Archidiecezja...*, s. 457.

²⁴ J. Kowalczyk, *Spisz...*, s. 912.

²⁵ M. Pukański, *Jakim Go zapamiętali z Rzecz o ks. Józefie Świstku*, „Na Spiszu. Gazeta Związku Poľskiego Spisza” nr 9, grudzień 1991, s. 1.

²⁶ Jedným zo šiestich významov slovesa „osadzić“ je: „zamykać kogoś w areszcie, więzieniu itp.“ Pozri: *Słownik języka polskiego*, t. 2, Warszawa 1979, s. 547.

²⁷ Autori *Słownika polského jazyka* rozlišujú šesť významov infinitívu *zamknąć*. Jeden z nich definujú takto: „umieścić kogoś w pomieszczeniu opatrzonym zamkiem, pozbawić kogo możliwości wyjścia skądś, wolności, uwięzić“. Pozri: *Słownik języka polskiego*, Warszawa 1981, s. 929–930

²⁸ *Krátky slovník slovenského jazyka*, Bratislava 1997, s. 891, 895.

mohli bez obmedzenia pohybovať, okrem iného aj navštevovať svoje bývalé farnosti²⁹. Navyše, strohé vyjadrenie „boli zatvorení v kláštoroch“ sa môže oprávnene vnímať ako násilie. Je tomu tak preto, že poľskí historici taktne mlčia o tom, že poľským duchovným sa nechcelo do Generálneho gubernátu, a že sami prosili, aby mohli ostať na Slovensku³⁰.

Šiesti poľskí dušpastieri neovládali slovenčinu, dá sa teda predpokladať, že všetky bohoslužobné obrady odbavovali v poľštine³¹. Poľskí autori prezentujú doposiaľ názor, že príčinou odňatia slobody v Ilave jurgovského administrátora Antona Sikoru bola pieseň „Boże coś Polskę“. Môžeme predpokladať, že aj ostatní poľskí administrátori spievali v kostoloch „Boże coś Polskę“, a predsa v Ilave neboli. Dá sa takto spochybniť také zdôvodnenie uväznenia tohto rodáka z Jablonky. Príčina krátkej, od 14. novembra do 20. decembra 1940, internácie kňaza Sikoru nebola známa ani samotnému biskupovi Vojtaššákovi, ktorý v tejto veci okamžite intervenoval u slovenského ministra vnútra³². Na začiatku roku 1946 kňaz Anton Sikora referoval Krakovskej Kúrii: „W listopadzie r. 1940 zarządzeniem ministerialnym ówczesnego rządu słowackiego zostałem arestowany z powodów politycznych, a następnie przeniesiony do Wikartowiec koło Popradu, gdzie dotychczas jestem administratorem“³³. V spomienkovom materiáli sacerdos Sikora nič nepíše o príčinách obmedzenia svojej slobody³⁴. Po prepustení

²⁹ Voľný pohyb Józefa Długopolského, Józefa Świsteka a Stanisława Wcisłaka dokazuje list biskupa Vojtaššáka ministromi vnútra z 5. januára 1942: „Józef Świstek usadil sa v kláštore minoritov v Spišskom Štvrtku vraj, «na mesiac – dva». Odtiaľ dochádza do Nedece častejšie a zdržiava sa tam, vraj, i po týždni, u občanov, Poliakov, ktorí sa za Poľska do Nedece prisťahovali. [...] Druhý poľský kňaz, ktorý tiež občas, ale nie už tak často, ako vyšmenovaný, dochádza do Nižných Lapšov (okres Spišská Stará Ves) je Stanisław Wcisłak, bývajúci už vyše roka v kláštore františkánov v Bardiove. Oba nechali si, v menovaných obciach, ako bývalí duchovní niečo osobného náradia, aby mali titul z času na čas prísť do bývalých svojich farností zapolitizovať si po svojemu“. (Archív Biskupského Úradu v Spišskej Kapitule, číslo 35/1942, (ďalej: ABÚ)). To potvrdzuje aj Jozef Vojtas: „traja poľskí kňazi: Świstek, Wcisłak a Długopolski, prichádzali z hore uvedených kláštorov skoro pravidelne každé dva týždne na 2–3 dni do svojich bývalých farností, kde si často dovoľovali verejne viesť protištátne štvavé reči“ (J. Vojtas, *Osvedčenie...*, s. 238).

Protocollum exhibitorium anni 1942 uvádza pod číslom 35 latinské resumé listu: *Presidio Ministerii negotiorum internorum notificatur privata, saepior visitatio par. Nedecensis, resp. Nižné Lapšensis per sacerdotes polonicos, Josephum Świstek et Stanislaum Wcisłak, petiturque visitationum prohibitio* (Archív Biskupského Úradu v Spišskej Kapitule, číslo 35/1942).

³⁰ „Údajne aj arcibiskup Sapiha im poslal odkaz, aby prišli do duchovnej správy do krakovského arcibiskupstva, kde bolo vtedy viac fár uprázdnených. Nešiel tam z nich ani jeden, ba obrátili sa so žiadosťou na Biskupský úrad v S. Kapituli, aby mohli nejako ostať na Slovensku“ (J. Vojtas, *Osvedčenie...*, s. 238).

³¹ J. Zieliński sa mylí, keď píše „Ponadto starali się unikać mówienia kazań po słowacku“, lebo pri neznalosti slovenčiny neboli vôbec v stave po slovensky kázať. Pozri: J. Zieliński, *Spis...*, s. 117.

³² ABÚ, číslo 3314/1940.

³³ List A. Sikoru písaný 9. februára 1946 Kniežacej metropolitnej kúrie v Krakove (AKMKr., Pers. A 1043 [Ks. Sikora Antoni]). Bez paginácie.

³⁴ „Dnia 14. października wróciłem do Jurgowa ze Słowacji, dokąd mię władze słowackie wysiedliły w roku 1940, dnia 14. listopada“. (*Roku Pańskiego 1947* [in:] *Pamiętnik komitetu budowy kościoła parafialnego w Jurgowie*). Prameň bez paginácie.

Dňa 14. novembra 1940 bol v Ilave internovaný aj jurgovský obyvateľ Tomáš Mačičák:

„Hlasím uctive posledné Jurgovské udalosti. Prišla žandárska stopovačka a odviezla dominusa Sýkoru a Mačičáka Tomka. Ironia je v tom, že Mačičákovi pochovali otca a pol hodiny po pohrebe ich vzali obidvoch“. (List obvodného notára, Vojtecha Novanského, písaný v Jurgove 14. novembra 1940, prof. Alojzovi Miškovičovi. Slovenský národný archív v Bratislave (ďalej: SNAB), fond: Alojz Miškovič, krabica 1, inventárne číslo, ďalej: i.č. 56).

Ani v prípade Tomáša Mačičáka nevieme, aká bola príčina internácie.

z Ilavy³⁵ a po vyčerpaní zdravotnej dovolenky spišský biskup ponúkol Sikorovi bohatú faru vo Vikartovciach. Farár Anton Sikora pôsobil vo vikartovskej farnosti do jesene 1947 roku, o čom poľskí historici akoby nevedeli, alebo nechceli vedieť.

Sedemročné pôsobenie jablonského rodáka v slovenskej pastorácii vyvolávalo dojem, že sa farár Sikora už do Poľska nevráti. Také riešenie asi predpokladal aj biskup Ján Vojtaššák, prekvapený nečakaným Sikorovým rozhodnutím opustiť spišskú diecézu. Otec biskup Ján Vojtaššák tak o tom písal Sikorovi:

Vaša Dôstojnosť prípisom výše uvedeného čísla opakovane rezignuje neodvolateľne farské benefícium vo Vikartovciach už aj vzhľadom na to, že sa považuje za kňaza krakovskej diecézy. Keďže je tomu tak, o čom sa dozvedá biskupský úrad od Vašej Dôstojnosti až teraz: ráčte označiť biskupskému úradu deň, v ktorý si žiadate odovzdať správu fary, aby mohol vyslať dekana k jej prevzatíu³⁶.

Zdá sa však, že až do krajnosti ide Jerzy M. Roszkowski, keď píše, že poľskí kňazi zo Spiša a Oravy „byli oddawani w ręce hitlerowców, z rąk których ginęli w obozach zagłady“³⁷. Spomenutí v článku J.M. Roszkowského kňazi, pôsobiaci v nedeckom dištrikte, však neboli odovzdávaní nemeckému gestapu a vraždení v koncentračných táboroch.

Nestranný rozbor uvedených skutočností, tak vo všeobecnej rovine, ako aj v kauze kňaza Antona Sikoru, nedáva za pravdu poľským tvrdeniam. Práve naopak: o prenasledovaní poľských dušpastierov v nedeckom dištrikte nemôže byť ani reči.

O internácii Sýkora a Mačičáka písal prof. Miškovičovi jeho synovec, František Mušiak: „Vzali Mačičáka a p. Sýkora farára. Sú obidvaja v Ilave v zaisťovacom tábore. Už ráz písali. Nedávno sa vybrali ženy tam ku nim, Karolína a žena Mačičáka, ale ich tam nepustili“.

(List Františka Mušiaka zo 4. decembra 1940, písaný v Jurgove, prof. Alojzovi Miškovičovi. SNAB, fond Alojz Miškovič, krabica 1, i.č. 27).

³⁵ Podľa Pavla Matulu vďaka Anton Sikora za slobodu prof. Alojzovi Miškovičovi: „Chvilu pred tým bol Sikora aj väznený (odkiaľ ho dostal kňaz Alojz Miškovič, vládny komisár pre pričlenené územie)“. P. Matula, *Cirkev...*, s. 82.

Dňa 3 decembra 1940 sa na prof. Alojza Miškoviča obrátila písomne žena, podpísaná ako „Janka“. V liste prosila o intervenciu vo veci uväzneného kňaza Sikoru:

„Zas sa obraciam k Tebe s prosbou tým razom nejde o mňa. Myslím, že už si sa dozvedel, že jurgovský farár v Ilave. Prečo sa tam dostal neviem – myslím že je to nejaké veľké nedorozumenie, ktoré sa vysvetlí – a kým sa vysvetlí chcela som Ťa prosiť, keď to môžeš urobiť bez toho, aby si mal z toho nejaké nepríjemnosti [...] urob to – by ho vypustili. – Viem že i sam by si to urobil bez mojej prosby – možno si už zakročil v tej veci – nehnevaj sa pre to pripomenutie na mňa – ale preto to robim – že možno o tom ešte nevieš – aj preto že som presvedčená – že neurobil – ani nechcel nič urobiť na škodu štátu a vlády. –

Veď Ty Ho tiež poznáš – má svoje zásady – ale to neprekáža byť dobrým a lojálnym občanom. – Keby som vedela že Ťa požiadam o záchranu zločinu, neurobila by som toho vôbec – urazila by som Ťa tým – ale som hlboko presvedčená o Jeho nevinnosti. – Viem že si horúci patriot – ale vlastne preto vieš ten cit aj u iných uznať, ako som sa presvedčila z Tvojich predášok na kurze. – Opakujem prosbu. Alojz – keď môžeš a viem že áno – aj keď chceš a prosím chcej – a pričini sa k jeho oslobodeniu.

Srdečne Ťa pozdravujem.

Janka“

(List Janky, z 3. decembra 1940, prof. Alojzovi Miškovičovi. SNAB, fond: Alojz Miškovič, krabica 1, i.č. 56).

³⁶ List biskupa Jána Vojtaššáka Antonovi Sikorovi, Spišská Kapitula, 29. augusta 1947 (ABÚ, číslo 1862/47); AKMKr., Pers. A 1043 (Ks. Sikora Antoni).

³⁷ J.M. Roszkowski [in:] *Orawa...*, 1995, č. 33, s. 61.

Administratíva spišského dekanátu v rokoch 1945–1948

Krakovský *Elenchus* za rok 1945 neobsahuje nacionálne poľských farárov a administrátorov, keďže aj napriek zmene štátnej hranice 20. mája 1945, jurisdikcia na území spišského dekanátu naďalej patrila biskupovi Jánovi Vojtaššákovi. Slovenský *Schematismus* za rok 1945 nevyšiel, z núdze sa teda môžeme odvolávať na údaje z roku 1944. Podľa tohto prameňa, v roku 1944 v desiatich farnostiach severo-zapadného Spiša pracovali títo dušpastieri: Josephus Farbarík (Fridman), Antonius Bakesz – administrator a Franciscus Gese – *auxiliarius* (Jurgov), Ignatius Lihosith (Kacvín), *vacat* (Krempachy), Michael Kubičiar (Nedeca), Simon Záhora (Nižné Lapsze), Franciscus Moš (Nová Belá). Nie je vylúčené, že v priebehu roka nastali určité zmeny, napríklad v Jurgove, kde Antona Bakesza vystriedal Karol Kubala, avšak absencia *Schematismu* za posledný rok 2. svetovej vojny nám znemožňuje komplexný zoznam prípadných zmien.

Tabuľka 3. Dušpastieri spišského dekanátu v rokoch 1946 a 1948. Pramene: EVC 1946. s. 51; EVC 1948, s. 51. V rokoch 1945, 1947 *Elenchus*, neboli vydané

Lata	Parafie								
	Frydman	Jurgów	Kacvín	Krempachy	Niedzica	Nizne Lapsze	Nowa Biela	Trybsz	Wýžne Lapsze
1946	Josephus Długopolski	Josephus Węgrzyn	Stanislaus Leja	Mauritius Przybyłowski	Stanisławus Leja	Josephus Reczyński	Mauritius Przybyłowski	Joannes Wyrostek	Alfredus Saktiewicz
1948	Josephus Długopolski	Josephus Węgrzyn	Stanislaus Leja/ Antonius Sikora	Mauritius Przybyłowski/ Ireneus Kmiecik	Stanisławus Leja	Josephus Reczyński/ Christiforus Plaza	Mauritius Przybyłowski/ Ireneus Kmiecik	Joannes Wyrostek/ Tadeusz Czerwień	Alfredus Saktiewicz / Christiforus Plaza

Pražské protokoly (20. mája 1945) a odovzdanie Spiša a Oravy – podpredsedom SNR, mjr. Milanom Polakom – Poľsku (Trstená, 20. mája 1945) rozhodli o zmene

poľsko-slovenskej hranice, a následne aj o odovzdaní administratívy – 17. júla 1945 – poľskej správe.

Podľa správy dekana Jozefa Vojtasa zo 17. augusta 1945, v tej dobe boli všetky farnosti obsadené poľským vojskom, ktoré sa však voči kňazom chovalo slušne. Horšie to bolo s milíciami, ktoré na kňazov často útočili. V tej dobe však boli z územia vyhnaní slovenskí učitelia a nahradení poľskými. Začali sa aj vyhrážky voči kňazom, že ich tiež vyženú. [...] Na dekanských poradách sa dohodli, že v miestach, v ktorých sú Poliaci v prevahe, kňazi môžu slúžiť aj poľské omše. Postoj spišských kňazov bol jednotný až na kňaza Ovšonku, ktorý hral na dve strany [...] ³⁸.

Je predpoklad, že vyššie spomenutí slovenskí kňazi ostali vo svojich farnostiach, aj napriek zmene politickej hranice takmer do konca 1945 roku, keďže jurisdikcia spišského biskupa končila 31. októbra 1945.

Vykázanie slovenských kňazov v novembri 1945

Právnym základom personálnych zmien, t.j. odsunu slovenských kňazov na Slovensko, a zároveň menovania poľských duchovných na uprázdnené fary, sa stal dekrét poľského prímasa kardinála Augusta Hlonda, vydaný 24. októbra 1945³⁹ z poverenia Svätej Stolice, ktorý počnúc 1. novembrom 1945 „18 farností Spiša a Oravy opäť inkardoval do Krakovskej archidiecézy a vyzval slovenských kňazov, aby sa vrátili na Slovensko“⁴⁰.

O niečo skôr novotarský okresný náčelník nahováral, za pomoci štátnej bezpečnosti, slovenských kňazov, aby sa čím skôr vysťahovali z Poľska. Tak o tom píše poľský historik:

W akcji wymierzonej przeciwko słowackim księżom posłużono się nowotarskim UB, którego funkcjonariusze 13 października 1945 r. dokonali objazdu Niedzicy, Kacwina, Łapsz Niżnych, Łapsz Wyżnych i Trybsza. Celem rekonensansu było zmuszenie słowackich księży do opuszczenia Polski. Wszędzie spotykali się ze zdecydowaną postawą miejscowej ludności, prezentującej prośłowackie nastawienie i występującej w obronie księży. Funkcjonariusze UB widząc takie przywiązanie do księży słowackich i Słowaczyny polecili „w grzecznym tonie” wszystkim księżom wyżej wymienionych wsi – by w terminie 2–3 dni byli łaskawi opuścić terytorium polskie. [...] Ostatecznie słowaccy księża opuścili Spisz i Orawę w końcu listopada 1945 r.⁴¹

³⁸ I. Chalupický, *Jurisdikčné vzťahy...*, s. 121.

³⁹ Text dekrétu uverejnil *Diecezanski obežnik biskupstva spišského*, 1945, č. 6, s. 44.

⁴⁰ I. Chalupický, *Jurisdikčné vzťahy...*, s. 121.

⁴¹ J. Kwiek, *Z dziejów mniejszości słowackiej na Spiszu i Orawie w latach 1945–1957*, Kraków 2002, s. 19; J. Kwiek, *Żydzi, Lemkowie, Słowacy w województwie krakowskim w latach 1945–1949/50*, Kraków 2002, s. 267.

Nedá sa presne určiť dátum vysťahovania na Slovensko jurgovského farára Karola Kubalu. Vieme však, že v Jurgove bol ešte 11. novembra 1945, keďže v tento deň sobášil v jurgovskom kostole Sebastiana Bigoša s Máriou Gombošovou, rodenou Chovancovou. (Farský úrad v Jurgove, *Acta de anno 1945*. Zápisnica o uzavretí manželstva cirkevným (konfesionálnym) spôsobom, Sob. 14/45).

Jurgovský administrátor Karol Kubala zakúsil rôzne príkoria, o. i. strieľanie vojakov pod oblokmi fary, či uväznenie⁴².

V decembri sa situácia na slovenskom území podstatne zhoršila. Doteraz tlmili vášne oboch strán slovenskí kňazi. Teraz vypukli naplno. Začali sa násilnosti voči Slovákom. Strel'bou sa napr. zakročilo v Jurgove na poľnočnej omši 1945 len preto, že sa spievali slovenské koledy⁴³.

Hlavným terčom útokov sa stal farár v Novej Belej a v Krempachoch, tribšský rodák František Móš, uväznený 16. novembra 1945, ktorý v krakovskej väzbe strávil celých 9 mesiacov⁴⁴. Dva dni po jeho zatknutí, teda 18. novembra 1945, išiel za krakovským biskupom, predložiť prosbu tribšských krajanov o uvoľnenie farára Móša, Pavol Bizub z Tribša. Cesta kuriéra skončila nešťastne:

That same day he returned to his home, but in the evening of the same day, twenty armed Polish soldiers came into his home and shot him. Another soldier then beat him over the head, causing instant death. The soldiers then beat his son, Jakub, and his brother, Joseph, and left them all lying on the ground⁴⁵.

„Ksiądz Mosz został ponownie aresztowany latem 1946 r.⁴⁶ A práve vtedy sa jeho veci ujal krakovský kardinál. Arcibiskup Adam S. Sapieha intervenoval u ministra správy Władysława Kiernika vo veci oslobodenia farára Móša. Knieža Sapieha, v liste z júna 1946, písal ministromi:

Na Spiszu przyłączonym do Polski aresztowano X. Franciszka Mosza prob. w Białej spiskiej z powodu jego antypolskiego nastawienia. Ludność tamtejsza ciągle udaje się z prośbą o zwolnienie go. Jest to ksiądz zresztą nienaganny, ale uparty Słowak. Uwzięnie jego na całym Spiszu jest powodem rozdrażnienia i podsyca antypolskie usposobienie. Doniesiono mi, że sąd zgodziłby się na wypuszczenie z więzienia, ale pod warunkiem, że będzie zaraz odstawiony za granicę. Uważam, że to załatwienie byłoby najodpowiedniejsze. Wniosek taki ma być przesłany do ministerstwa. Otóż moja prośba, by Pan Minister zechciał wydać rozporządzenie, by władze administracyjne zastosowały się do tego wniosku. Dla uspokojenia tamtejszej ludności i pozyskania jej dla Polski będzie

⁴² M. Andráš, *Ako sme začínali*, "Most" 1998, R. 43, č. 1–2, s. 81.

„Tiež je tam klamstvo, že pán farár Kubala podpísal protokol, že mu nebolo ublížené. Najprv ho mučili a potom mu dali podpísať nejaký protokol. Väznili ho v Novom Targu a v noci ho prepustili v jemu neznámom prostredí. Nevedel čo s ním zamyšľajú či ho po ceste zabijú. Išiel 18 km v noci peši do Jurgova 3 kroky v pred a 3 kroky pozpiatky. K tomu ho pri rybolove odrodilec J.G. – C. napadol, polámal mu údicu a dokopal ho do rozkroku, že na následky toho predčasne zomrel. Pán farár nemohol opustiť faru až do rozhodnutia spišského biskupa a takto musel trpieť“ (M. Cibřínová, *Dokedy sa bude prekrúcať história Spiša a Oravy?*, Nepublikovaný materiál v archíve redakcii *Život*).

⁴³ I. Chalupický, *Jurisdikčné vzťahy...*, s. 122; A. Bielovodský, *Severné hranice Slovenska...*, s. 141.

⁴⁴ J. Kwiek, *Žydzi...*, s. 268.

„Dňa 16. nov. 1945 bol uväznený kňaz František Móš a odvedený do Krakova. Majetok mu zhabali“ (A. Bielovodský, *Severné...*, s. 141).

„Alebo r. 1945, keď Poliaci znovu obsadzovali hornú Oravu a severný Spiš, zavreli vdp. dekana Františka Móša z Novej Belej a 9 mesiacov ho väznili. Potom ho vykázali na Slovensko bez toho, aby si mohol niečo vziať so sebou zo svojho majetku“ (J. Vojtas, *Osvedčenie...*, s. 240).

„Treba ešte poznamenať, že 16. novembra bol poľskými orgánmi uväznený slovenský kňaz František Móš a majetok mu bol zhabaný“ (I. Chalupický, *Jurisdikčné vzťahy...*, s. 122).

⁴⁵ I. Matasovsky Matuschak, *The Abandoned ones. The Tragic Story of Slovakia's Spiš and Orava Regions 1919–1948*, (b.m.w.) 2008, s. 80.

⁴⁶ J. Kwiek, *Z dziejów...*, s. 20; J. Kwiek, *Žydzi...*, s. 268.

to bardzo pożądanym, a jest ona ciągle wystawiona na agitację przeciw Polsce i należy unikać tego rodzaju podnieć⁴⁷.

Na margo podmienky vyhostenia novobelského farára z územia poľského štátu treba poznamenať, že poľský trestný zákonník z 11. júla 1932 trest vyhostenia nepoznal. V takej situácii, vykázanie občana poľského štátu musíme hodnotiť jednoznačne ako nezákonné, lebo je v rozpore so zásadou *nulla poena sine lege*.

Po deviatich mesiacoch väzby krakovský súd vyniesol rozsudok o nevine kňaza Móša⁴⁸. Oslobodený farár sa nakrátko zdržal v Novej Belej. Ešte dnes najstarší obyvatelia tejto spišskej dediny spomínajú, že vdp. farára Móša vyhodil z konfesiónalu poľský oltárny brat Benedykt Kwašný⁴⁹. Po odchode na Slovensko bol tento ozajstný slovenský martýr expozitom vo Veľkej Lomnici⁵⁰ a potom farárom vo Veľkej Frankovej⁵¹.

Poslední slovenskí kňazi opustili svoje spišské fary v jeseni 1945. „Ako posledný opustil svoju farnosť v Kacvîne Msgr. Lihosith 12. Decembra“⁵².

Po pripojení severného Spiša k Poľsku spišský dekanát pozostával z deviatich spišských farností, bez Veľkej Frankovej, t.j. v podobe akú mal v rokoch 1920–1925. Po odchode slovenských dušpastierov prišli na Spiš títo poľskí kňazi: Josephus Długopolski (Fridman), Josephus Węgrzyn (Jurgov), Stanislaus Leja (Kacvín a Nedeca), Mauritius Przybyłowski (Krempachy a Nová Belá), Josephus Reczyński (Nižné Lapše), Alfredus Sakiewicz (Vyšné Lapše), Joannes Wyrostek (Tribš). Funkciu vicedekana (*decanus – vicesgerens*) spravoval zakopanský farár Joannes Tobolak⁵³. *Elenchus* z rokov 1946 a 1948 uvádzajú, že na Spiš prišli dvaja *sacerdoti*, ktorí tu pôsobili už v medzivojnovom období. Tak bolo v prípade Jozefa Długopolského vo Fridmane a Antona Sikoru v Kacvîne⁵⁴.

Príznačným javom je skutočnosť, že poľskí kňazi sa veľmi aktívne angažovali v polonizácii miestneho obyvateľstva. Dokumentuje to napríklad sťažnosť farníkov z Fridmana na ich farára Jozefa Długopolského, že im bráni spievať v kostole slovenské piesne⁵⁵, postoj františkána Mauritiusa Przybyłowského, ktorý si vôbec nevážil to, že poldruha roka prežil bezpečne v slovenskom kláštore, a priamo po návrate zo Slovenska

⁴⁷ List kardinála Adama S. Sapiehu č. 3775, bez vročenia, ministrowi Kiernikowi (AKMKr., Pers. B 1814. Ks. Mos Franciszek).

⁴⁸ J. Kwiek, *Z dziejów...*, s. 20; J. Kwiek, *Żydzi...*, s. 268.

⁴⁹ „Smutne losy przeżywał kościół w Nowej Bialej za rezydencji O. Kwaśnego, który w czasie Mszy św., gdy usłyszał śpiew słowacki, odwracał się w jakimkolwiek momencie Mszy św., krzycząc na ludzi, używając nawet drastycznych słów. Gdy powrócił z więzienia właściwy proboszcz Ks. Franciszek Moś, spowiadając ludzi został z konfesjonału brutalnie usunięty przez tegoż O. Kwaśnego“ (*Informacja o duszpasterstwie w parafii Nowa Biala; Zapisnica z 11. augusta 1968*, Obidva pramene v Archive Kultúrnej spoločnosti Čechov a Slovákov v Krakove).

⁵⁰ Generálny vikár písal 12. januára 1946, teda ešte pred oslobodením F. Móša, Povereníctvu SNR pre školstvo a osvetu, že menovaný „ustanovený bol za expozita vo Veľkej Lomnici /okr. Kežmarok/ s platnosťou od 1. decembra“ (ABÚ, číslo 102 /1946).

⁵¹ J. Ciągwa, M. Majerikova Molitoris, *Slovenský právny systém...*, s. 40.

⁵² I. Chalupický, *Jurisdikčné vzťahy...*, s. 122.

⁵³ 52. EVC 1946, s. 51.

⁵⁴ EVC 1946, s. 51; EVC 1948, s. 51.

⁵⁵ Slovenskí farníci z Fridmana ponosovali sa tak krakovskému kardinálovi ako aj, 16. decembra 1948, novotarskému okresnému náčelníkovi. Administrátor okresu mgr Juliusz Pukowski už 21. decembra 1948 napomenul farára Długopolského: „Wobec czego proszę o nieczynienie Obywatelom Polskim narodowości słowackiej żadnych przeszkód w śpiewaniu słowackich pieśni kościelnych“ (AKMKr., APA 45/II [Frydman]. List zn. L. Sp. P. 21/22/48, z 21. decembra 1948). Prameň bez paginácie.

vyštal z Durštína slovenského františkána Mariána Pešku⁵⁶, či intervencia pátra Jozefa Reczyńského na ministerstve, v snahe znemožniť vyučovanie náboženstva v slovenčine⁵⁷.

Generálny konzul Československej republiky v Katowiciach v rokoch 1947–1950 JUDr. Matej Andráš písal na pražské Ministerstvo zahraničných vecí o šovinistickom postoji Jozefa Długopolského, Tadeusza Czerwienia, Ryszarda Sakiewicza, Jozefa Węgrzyna a Stanisława Leja: „Tito kňazi vo svojom bezprostrednom obvode pôsobnosti, t.j. v kostoloch, bránia zaťato slovenskému občianstvu užívať pri pobožnostiach slovenčiny. V otázke slovenského spevu v kostoloch vedie obyvateľstvo boj od r. 1945 a často dochádza i k bojkotu bohoslužieb”⁵⁸. Obdobne situáciu vidí poľský historik: „W ocenie strony słowackiej polscy księża uważani byli za zadeklarowanych przeciwników ludności słowackiej. Niektórzy mieli otwarcie mówić, że nie dopuszczą do śpiewów słowackich w kościele”⁵⁹.

Rapidnu zmenu možno postrehnúť v reakcii samého krakovského metropolitu. V októbri 1945 iste vedel o tom, ako surovo jedajú so slovenskými kňazmi orgány štátnej správy, ale nepodnikol žiadne kroky, aby im aspoň len trochu pomohol. V lete 1946 síce intervenoval vo veci oslobodenia farára Móša, zároveň však navrhoval jeho okamžité vykázanie, aj keď bol presvedčený, že slovenský dušpastier „jest zresztą księdzem nienagannym”. V marci 1948, počas stretnutia s československým veľvyslancom Hejretom a generálnym konzulom Andrášom, kardinál popieral existenciu Slovákov na Spiši a Orave, keďže tamojšie obyvateľstvo podľa jeho názoru používalo takzvané „magurské nárečie“, a „to jest polska gwara góralska”⁶⁰. V liste krakovskému vojvodovi zo 7. júla 1948 vyjadril znepokojenie ohrozením poľských štátnych a národných záujmov: „czy te ziemie jeszcze należą do Polski, czy taka agitacja zgadza się z interesem Państwa Polskiego – oraz jaką ochronę bezpieczeństwa władze rządowe gwarantują zamieszkałym tamże Polakom”⁶¹.

⁵⁶ I. Chalupický, *Jurisdikčné vzťahy...*, s. 121.

⁵⁷ AKMKr., APA 186/II (Łapsze Niżne), bez paginácie.

⁵⁸ Archív JUDr. Mateja Andráša, *Politická zpráva č. 9, z 19. novembra 1948, na Ministerstvo zahraničných vecí. Situácia Slovákov v Poľsku (Horná Orava a Spiš)*, s. 13 strojopisu.

⁵⁹ J. Kwiek, *Żydzi ...*, s. 298.

⁶⁰ M. Andráš, *Politická...*, s. 13 strojopisu.

Ináč, jazykoveda nepozná, používaný krakovským hierarchom, termín „magurský jazyk“. Také pomenovanie nepoznajú ani obyvatelia Spiša, Podhaľska, či vôbec podtatranskej oblasti. Kverenda rukopisných prameňov Jagelovskej knižnice v Krakove mňa privedla k názoru, že pravdepodobnou príčinou bola korešpondencia spišských študentov s krakovským arcibiskupom. Ide totiž o to, že študenti Jagelovskej univerzity, pochádzajúci zo Spiša, medzi ktorými boli napríklad Ján a František Martinčákovci z Jurgova, či Jakub Zlahoda z Čiernej Hory, mali vo zvyku písať kardinálovi Sapiehovi vianočné a veľkonočné pozdravy. Každá pohľadnica končila nápisom „Spiszacy – Magurzanie“ a podpismi. Domnievam sa, že také viackrát opakované výrazy, písané autentickými obyvateľmi Zamaguria, mohli v dôsledku viest' k tomu, že krakovský kardinál bol presvedčený o existencii magurského jazyka, či nárečia.

⁶¹ J. Kwiek, *Żydzi...*, s. 298.

Závery

Na základe prezentovaného v príspevku pramenného materiálu môžeme formulovať tieto závery:

1. V rokoch 1920–1925 cirkevná jurisdikcia patrila síce formálne spišskému biskupovi, ale v praxi ju takmer výlučne vykonával krakovský arcibiskup.

2. Postoj krakovského arcibiskupa k slovenským kňazom a k farníkom slovenskej národnosti bol v rokoch 1920–1939 zhovievavý a tolerantný, aj keď pripojenie v roku 1926 do spišského dekanátu troch podhaľských farností (Bukowina, Harklowa, Maniowy), s prevahou poľského obyvateľstva, mu dávalo predpoklad rýchlej polonizácie.

Avšak na druhej strane si vôbec nepovšimol, že mu spišský biskup poslal dvoch bhoslovcov⁶², jurgovských rodákov, Jána Martinčáka a Andreja Šilana, ovládajúcich prinajmenšom päť rečí (latinčina, poľština, slovenčina, maďarčina, nemčina), ktorých však po vysvätení disponoval mimo územia Spiša a Oravy. Zdá sa, že sa obával posilnenia slovenskosti dvoch dekanátov Krakovskej arcidiecézy.

Krakovský metropolita zmenil svoj postoj po opätovnom pripojení Spiša k Poľsku, v máji 1945, keď reakcie kardinála Adama S. Sapiehu mali vyslovene protislovenský charakter. Paradoxne, v prípade troch sťažností na polonizačnú prax poľských kňazov, v prospech Slovákov zasiahol v tridsiatich rokoch sám krakovský cirkevný hodnostár.

3. Postoj poľských farárov bol jednoznačne protislovenský. Existovali aj výnimky ako napr. kňaz Józef Świstek, rodák z Malopoľského Makowa nad Skawou, ktorý mal rád slovenčinu a preto si zaslúžil zo strany poľských iredentistických stredísk⁶³ názov „szkodnika“⁶⁴. Poľskí administrátori, či farári neboli ochotní dodržiavať menšinové práva slovenských farníkov, a to tak v medzivojnovom období, ako aj po 2. svetovej vojne. Na dve strany hral jurgovský administrátor, kňaz Anton Sikora. Na začiatku tvrdý polonizátor, v septembri 1939 zmenu štátnej hranice považoval za oslobodenie⁶⁵. Navyše za sedem rokov pôsobenia vo vikartovskej farnosti bol lojálnym kňazom spišskej diecézy.

⁶² *Litterae Testimoniales* z 21 lutego 1923 r. (AKMKr., APA 79 (Jurgów); AKMKr., Pers. A 1458a. (Ks. Martinczak Jan). Pramene bez paginácie).

⁶³ Zápisnice konferencii vo veci Spiša, Oravy, Čadce a Slovenska, organizované na poľskom Ministerstve zahraničia ako aj u Sliezskeho vojvodu v Katowiciach, jednoznačne dokazujú, že ich účastníci svoje pôsobenie nazývali iredentou. Por. „**Ks. Machay**: Kler słowacki poczyna się orientować w iredencie polskiej; **P. Konsul Laciński**: To natomiast, co napisano, a więc artykuły Wiktora w I.K.C. miały efekt fatalny, ponieważ odkryły «iredentę»“. (**Tajne! Protokół** konferencji w sprawie Spisza, Orawy, Czadeckiego i Słowacczyzny, odbytej u Wojewody Śląskiego w dniu **25 maja 1934 r.** (Archiwum Państwowe w Katowicach, Śląski Urząd Wojewódzki, dalej: APK, UWŚl, 338, s. 302, 311).

⁶⁴ „**P. Semkowicz** zwraca uwagę na szkodnika, ks. Świstka, który wprowadza język słowacki do nabożeństw“. (**Tajne! Protokół** konferencji w sprawie Spisza, Orawy, Czadeckiego i Słowacczyzny, odbytej u Wojewody Śląskiego w dniu **25 maja 1934 r.** (APK, UWŚl 338, s. 308). Por. tiež iné vyjadrenie Semkowicza: „W Jurgowie i Niedzicy po nasze stronie działa nadal bardzo ujemnie Ks. Świstek, o którym wielokrotnie była już tu mowa. Wprowadza słowackie kazania wśród Polaków i w ogólności propaguje wśród nich Słowacczyznę. Trzeba by koniecznie pomyśleć o jakiejś interwencji w tej sprawie“. (**Protokół** konferencji w sprawie Spisza, Orawy, Czadeckiego i Słowacczyzny, odbytej u Wojewody Śląskiego w dniu 27 czerwca 1935 r., APK, UWŚl, 338, s. 326).

⁶⁵ Ludia tešia sa a radujú, lebo veď už niet znenávidených hraníc ani na hôr ku Kežmarku ani na dol ku Novému Targu. Je to ozaj tá túžená sloboda, akej nebolo tu za 20 rokov. (Štátny archív v Levoči, fond Michal Gríger, kr. 1. Bez paginácie. Nepublikovaný materiál kňaza Antona Sikoru).

4. Slovenskí dušpastieri na čele s dekanom Štefanom Andrašovským⁶⁶ sa v rokoch 1922–1939 neangažovali v národnej veci, t. j. predovšetkým vo veci slovenského jazyka v bohoslužbách a uspokojili sa s daným *status quo*. Jedinou výnimkou bol tribšský rodák, kňaz František Móš. Slovenský kňaz František Urvay jednoznačne podporoval poľské národné záujmy⁶⁷. Iný slovenský kňaz Ján Ovšonka, rodák z Maťašoviec, nešiel síce tak ďaleko, ale po zmene hraníc v 1945 „hral na dve strany“⁶⁸. Taký vývin udalosti sa dal predvídať. Už v tridsiatich rokoch 20. storočia bol v dôvernom styku s iredentistickou skupinou, ktorá nad nim sústavne pracovala⁶⁹.

5. V žiadnom prípade neobstoja tvrdenia niektorých poľských autorov o prenasledovaní poľských kňazov za čias Slovenskej republiky. Nestranný rozbor prameňov jednoznačne poukazuje na pravý opak.

6. Postavenie slovenského duchovenstva po 20. máji 1945 nebolo závideniahodné. Orgány štátnej správy v Novom Targu vyvíjali prostredníctvom štátnej bezpečnosti tlak, aby slovenskí kňazi čím skôr opustili územie Poľskej republiky a odišli na Slovensko. Surové vyhostenie slovenských duchovných a drastické príkoria, ktoré robili poľskí vojaci farárovi Karolovi Kubalovi, uväznenie kňaza Karola Lihositha, deväťmesačná väzba kňaza Františka Móša, zastrelenie Pavla Bizuba, zastrašovanie jurgovských farníkov strelbou pred kostolom počas polnočnej svätej omše sú dôkazmi utrpenia slovenských kňazov a farníkov, ktoré v poľsko-slovenských cirkevných dejinách nemajú obdobu.

⁶⁶ „Štefan Andrašovský, titulárny kanonik, farár vo Fridmane, smieril sa s osudom, prispôbil sa pomerom, takže slovenský život veľa z neho nemal. No predsa ostal živým pomníkom slovenskosti vo Fridmane“ (F. Móš, *Roky 1918–1939 na severnom Spiši...* s. 9).

⁶⁷ „Pracowałem w cieskich czasach za Polski i zniebezpieczestwem żywota jak to każdy wie – prowadziłem deputacie ze Spisza do Krakowa i do Warszawy do J.E. Kard. Primasa, do Marszałka Piłsudskiego, pracowałem za Spisz Polski i teraz mnie wyganaju ze Spisza [...] niemożna predsa żeby Książe Metropolita chciał zrujnować swojego najwierniejszego syna“. (List kňaza F.Urvaya – Vyšné Lapše. 15. apríla 1928–kardinálovi A.S. Sapiehovi. AKMKr., APA 187 II Łapsze Wyżne). Prameň bez paginácie.

⁶⁸ I. Chalupický, *Jurisdikčné vzťahy...*, s. 121.

⁶⁹ Účastníci Zjazdu vo veci Spiša, Oravy a Čadce dňa 13. apríla 1931 pochybovali o lojalnosti kňaza Ovšonku:

„**P. Semkowicz:** Akcja wśród Słowaków musi być prowadzona bardzo ostrożnie. Ostrzega przed ks. Owsianką.

Ks. Machaj: potwierdza, że ks. Owsianka jest niepewny“ (APK, UWŚl. 338, s. 138).